

Tanulmány

EGY MODERN ALAPVISZONY

– A sajtóipar és az irodalmi alkotás konfliktusa a magyar irodalmi modernségben –

BALOGH GERGŐ

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, egyetemi adjunktus

balogh.gergo@uni-eszterhazy.hu

ORCID 0000-0002-6513-4371

A Modern Relation

– The Conflict between the Publication Industry and Literary Work in Hungarian Literary Modernism –

In my paper I aim to discuss the relationship between the modern authorial subject and the professional journalist, which is a fundamental one in Hungarian literary modernism. Throughout this analysis I interpret several texts (by Dezső Kosztolányi, Frigyes Karinthy, Zsigmond Móricz, Mihály Babits, Imre Kner, and Aladár Schöpflin), in which the aforementioned relation is thematized, in order to explore the discourse formations that posit the subject of an author as a writer and as a journalist at the same time.

Keywords: literary modernism, periodicals, journalist, professionalization, Hungarian literature

■ Arany János (†1882) még „m. tud. académiái főtitkár”-ként került be a halotti anyakönyvbe¹ (Csokonai Vitéz Mihálynál [†1805] és Kazinczy Ferencnél [†1831] hiányzik ez az adat, ugyanakkor, ha már ekkor felvették volna, az anyakönyv vélhetőleg szintén a polgári foglalkozást tüntette volna ki, ahogy Tompa Mihály [†1868] neve mellett is „ref. lelkész” olvasható).² Ezzel szemben Jókai Mór (†1904) nevével már az szerepel, hogy „író”.³ Mikszáth Kálmán (†1910) szintén „író”,⁴ Ady Endre (†1919) „író a Nyugat folyóirat főszerkesztője” (ez utóbbi adat pontatlan: 1913-tól Ady csupán szerkesztője volt a lapnak – Babits mellett –, és az is csak névleg).⁵ Gárdonyi Géza (†1922) „író”,⁶ Tóth Árpád (†1928) „hírlapíró”,⁷ Krúdy Gyula (†1933) „író”,⁸ József Attila (†1937) „író”,⁹ Karinthy Frigyes (†1938) „író”,¹⁰ Babits Mihály (†1941) „író”,¹¹ Móricz Zsigmond (†1942) „író”,¹² Radnóti Miklós (†1944) „középiskolai tanár/író”,¹³ Ignotus (†1949) „író”.¹⁴

Ahogy látható, a 20. századra az irodalmi alkotás már önálló, az állami ellenőrző apparátus által is számba vett szakmává vált, amelynek adminisztratív jellegű elsőbbségét csupán néhány esetben töri meg a polgári foglalkozásforma előtérbe állítása. Éppen ezért jellemző és – mivel a fenti névsor nem egy alkotója, akárcsak Tóth Árpád, foglalkozott újságírással, -szerkesztéssel maga is – némileg ironikus, hogy a még Doppelgängerét is egy költő-író, Esti Kornél¹⁵ („Költő vagyok, a szavak szerel-

¹ Református Egyház Budapest. Kálvin téri egyházközség, *Halottak 1881–1888*, 501-es jelzet.

² Rímskő-katolicka cirkev. Farsky úrad Husiná, *Úmrtia 1774–1869*, 16-os jelzet.

³ Budapest. Anyakönyvi Hivatal. VII. kerület, *Halottak (dec.) 1902–1904 (dec.)*, 780-as jelzet.

⁴ Budapest. Anyakönyvi Hivatal. VIII. kerület, *Halottak (szept.) 1909–1910 (nov.)*, 1487-es jelzet.

⁵ Budapest. Anyakönyvi Hivatal. VI. kerület, *Halottak (szept.) 1918–1920 (ápr.)*, 210-es jelzet. Ady és a *Nyugat* kapcsolatához lásd FONÓD Zoltán, „Ady Endre és a Nyugat”, *Irodalmi Szemle* 51, 2. sz. (2008): 8–14, különösen: 9.

⁶ Eger. Anyakönyvi Hivatal, *Halottak 1922–1924*, 612-es jelzet.

⁷ Budapest. Anyakönyvi Hivatal. I. kerület, *Halottak (nov.) 1927–1929 (ápr.)*, 2692-es jelzet.

⁸ Budapest. Anyakönyvi Hivatal. III. kerület, *Halottak (dec.) 1928–1935 (okt.)*, 240-es jelzet.

⁹ Fok-Szabadi. Anyakönyvi Hivatal, *Halottak 1931–1974*, 41-es jelzet.

¹⁰ Siófok. Anyakönyvi Hivatal, *Halottak 1930–1962*, 34-es jelzet.

¹¹ Budapest. Anyakönyvi Hivatal. XII. kerület, *Halottak (máj.) 1941–1941 (dec.)*, 1511-es jelzet.

¹² Budapest. Anyakönyvi Hivatal. VIII. kerület, *Halottak (okt.) 1941–1943 (ápr.)*, 1812-es jelzet.

¹³ Abda. Anyakönyvi Hivatal, *Halottak 1940–1967*, 31-es jelzet.

¹⁴ Budapest. Anyakönyvi Hivatal. VI. kerület, *Halottak (márc.) 1949–1952*, 869-es jelzet. A szerzőség magyarországi történetével részletesebben is foglalkoztam: BALOGH Gergő, „A modern magyar szerző előállításá”, in BODNÁR Kriszta és FEKETE Balázs, szerk., *Iustitia meghallgat: Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből*, 165–185 (Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 2018).

¹⁵ Lengyel András a címszerző Estit a mű *Nyolcadik fejezete* alapján újságírónak nevezi (LENGYEL András, „Genézis és kompozíció viszonya az *Esti Kornél*ban: Kosztolányi kísérlete az én-integritás bomlásának kompenzálására”, *Forrás* 32, 6. sz. [2000]: 49–62), ugyanakkor ez a fejezet tanúsága szerint egyértelmű tévedés, hiszen annak elbeszélője erős különbséget tesz Esti és a rendőrségi tudósítók között, előbbit a fikciós műfajok oldalára utalva: „Ő nem rablógyilkosságokról, bankcsalásokról, letartóztatásokról írt újságcikkeket, hanem önmagáról és embertársairól olyan történe-

mese, bolondja.”¹⁶ alakjában megalkotó¹⁷ Kosztolányi Dezső (†1936) halotti anyakönyvi bizonyítványába ahelyett, hogy a fent említettek nagy többségéhez hasonlóan az író megjelölés került volna, az alábbi foglalkozásmegnevezés olvasható: „újságíró”¹⁸ Mint ismert, Kosztolányi életét, ahogy a korban más szerzőkét is, végigkísérte az újságírás, „számos lapnak volt belső munkatársa, társszerkesztőként, rovatvezetőként, vezető (és/vagy tárcarovatok jegyző) cikkíróként egyaránt dolgozott.”¹⁹ Kosztolányi ekként a 19. században intézményesülő életpályát követő, a századfordulón induló fiatalok egy jellegzetes típusát testesítette meg. Irodalmi pályafutása, noha a kritikai elismertség és az olvasói ismertség magas fokán zárult, mivel az életmű strukturális okokból nem válhatott egészében autonóm, vagyis tisztán elitirodalmi képződménnyé, elválaszthatatlanul összefonódott az időszaki sajtótermelés szférájával.

Az újságíráshoz való viszony ellentmondásossága, noha életpályája az írás és újságírás összefonódottsága miatt modellértékűnek tekinthető, Kosztolányinál is jól kitapintható. Az újságírói indulás évei ilyen szempontból különösen tanulságosak. 1905-ben még ezt írja Babitsnak, az újságírót mint pejoratív kifejezést használva:

teket, melyek talán nem is történtek meg, csak megtörténhetnek, verseket, regényeket, szóval a szorosabb írói mesterséget gyakorolta. / Nem is fordult meg még ebben a kávéházban [...] Idegenül nézett körül.” KOSZTOLÁNYI Dezső, *Esti Kornél*, szerk. TÓTH-CZIFRA Júlia és VERES András, kiad., jegyz. JÓZAN Ildikó, LIPA Tímea, SÁRKÖZI Éva, TÓTH-CZIFRA Júlia, VERES András, Kosztolányi Dezső összes művei: Kritikai kiadás (Pozsony: Kalligram Kiadó, 2011), 148. A történet egyébként szisztematikusan újságírókként nevezi meg az Estit a kávéházba hívó társaság tagjai ezzel is Esti kívülálló, szépirói voltát hangsúlyozva. Ugyanerre mutat az is, hogy Mogyoróssy Pál, az őrlült újságíró sem az iránt tudakolozik, mennyit kap Esti egy cikkért, hanem arra kíváncsi, mennyi pénz üti a markát egy-egy novellájáért (uo., 156), ahogy az is, hogy később Estitől kér írói tanácsokat (uo., 162–164), aki a zárlatban egy regényfejezet folytatásának ül neki (uo., 167).

¹⁶ Uo., 144. Az *Esti Kornél*ban sok utalás olvasható Esti szakmáját illetően, csupán néhány további példa: „Mit ér a költő ember nélkül? És mit ér az ember költő nélkül?”; „Ő már az önképzőkörben nem megvetendő irodalmi munkásságot fejtett ki, mint költő és regényíró.”; „Hallod: egy költő, aki gazdag, minálunk? Ez merő képtelenség. [...] Csak nem teszem tönkre költői hírnevemet?”; „Az apa arra gondolt, hogy megmarad-e a fia. A költő arra gondolt, hogy megmarad-e a verse.” Uo., 26; 48; 130–131; 296.

¹⁷ Az *Esti Kornél*-történetek mellett itt az is eszünkbe juthat, hogy a *Pesti Hírlap Vasárnapja* 1930. augusztus 10-es számában (52, 32. sz. [1930]: 5) az *Esti Kornél rímei* című Kosztolányi-vers az alábbi felvezetéssel jelent meg: „Az alábbi verseket barátom írta, akit önök már ismernek. Múltkor bukkantam rájuk, mikor utinaplóját lapozgattam. [...] Ezeket az apró játékokat az engedélye nélkül közlöm.”

¹⁸ Budapest. Anyakönyvi Hivatal. I. kerület, *Halottak 1935–1937 (máj.)*, 1683-as jelzet. (A Kosztolányi halálával kapcsolatos dokumentumokat tartalmazó kötet egy átiratot közöl, amely megváltoztatta az újságíró szó helyesírását [„újságíró”]: KOSZTOLÁNYI Dezső, „most elmondom, mint veszttem el”: *Kosztolányi Dezső betegségének és halálának dokumentumai*, kiad. ARANY Zsuzsanna (Pozsony: Kalligram Kiadó, 2010), 564.

¹⁹ ARANY Zsuzsanna, *Kosztolányi Dezső élete* (Budapest: Osiris Kiadó, 2017), 94. Lásd még ehhez: SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kosztolányi Dezső* (Pozsony: Kalligram Kiadó, 2010), 116–120.

Ezek az emberek, kik körültem élnek s cigaretaszó mellett tárgyalkják a moderneket, a mai egyetemi ifjúság, mely „Tüz”[-]et szerkeszt és vidéki hírlapokat gyárt, kezdettől fogva ellenszenves volt előttem. Nagyon újságíró. Nagyon tudatlan. Sohasem vergődő, de mindig író. Ám ritkán érő.²⁰

Később már az újságírói munka produktív oldalára figyel fel: „Egyáltalában most veszem észre, hogy az újságírásból, valamint multam kevés tapasztalatából mily sok anyagot merítettem a regényemhez s a többi prózai írásomhoz is.”²¹ Máskor részben a korábbi kritika egy mozzanatát ismétli meg: „Megjegyzem végtelenül unalmas és részletes lesznek s csa[k] annyi szellemességet várjon tőlem a mennyit egy újságírásban kifáradt ember adhat. (Az újságírás undok egy dolog, annak művészete, h[ogy] az ember hashajtó nélkül is hasmenést idézzen elő).”²² Az újságírókat magukat is rossz színben tünteti fel:

Hiába is mentegetőznék, be kell vallanom, hogy feledékeny és lusta voltam s az új újságírónemzedéknek ebből a csúf, krónikus betegségéből még akkor sem tudtam kigabalyodni, mikor hozzám, az igénytelen kezdőhöz egy olyan nagynevű és szeretett íróm ereszkedett le, mint akit doktor úrban mindig tiszteltem és tiszteltek.²³

A sajtóiparnak szentelt figyelem a pálya egészén megmarad, amire nemcsak az 1929-es *Alakok* című félfiktív²⁴ riportkötet végül megfoghatatlan, hermészi figurává váló rikkancsa²⁵ és az *Író* című szöveg – az írás és újságírás egymásra utaltságát, valamint ebből fakadó feszültségeit színre vivő („Nem tudtam, hogy ily rossz viszonyban vagyunk egymással. Könnyű neked, barátom. *Én tartalak el. / Igazán? / Nyílt titok.*”)²⁶ – párbeszéde lehet példa. Fontos észrevenni azt, hogy az újság és az újságírás a kései

²⁰ KOSZTOLÁNYI Dezső, „Babits Mihálynak, Budapest, 1905. november 2.,” in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Levelezése I. 1901–1907*, szerk. BUDA Attila, kiad., jegyz. BUDA Attila, JÓZAN Ildikó és SÁRKÖZI Éva, 423–427, Kosztolányi Dezső összes művei: Kritikai kiadás (Pozsony: Kalligram Kiadó, 2013), 423. (A továbbiakban: *KDLI*.)

²¹ KOSZTOLÁNYI Dezső, „Brenner Józsefnek és ifj. Kosztolányi Árpádnak, Szabadka, 1906. március 14–17.,” in *KDLI*, 473.

²² KOSZTOLÁNYI Dezső „Babits Mihálynak, Szabadka, 1906. ápr. 3.,” in *KDLI*, 473–476, 520.

²³ KOSZTOLÁNYI Dezső, „Milkó Izidornak, Budapest, 1907. február 5.,” in *KDLI*, 616–618, 616.

²⁴ Vö. BENGI László, „A kompozíció ereje: *Alakok* és *Esti Kornél*”, *Kortárs* 58, 2. sz. (2014): 68–79, http://www.epa.hu/00300/00381/00189/EPA00381_kortars_2014_02_22648.htm.

²⁵ „Hóna alatt az újságokkal száll-száll, már messze tőlem, magasán az utca fölött, a házak fölött, a liget fái fölött és ordít, torkaszakadtából!” (KOSZTOLÁNYI Dezső, „Rikkancs”, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Alakok*, 73–75 [Budapest: Királyi Egyetemi Nyomda, (é. n.)], <http://mek.oszk.hu/00700/00741/00741.htm#19>.)

²⁶ KOSZTOLÁNYI Dezső, „Író”, in KOSZTOLÁNYI, *Alakok*, 138–140, <http://mek.oszk.hu/00700/00741/00741.htm#34>, kiemelés – B. G.

remekműben, az *Esti Kornél*ban is visszatérő motívum: a mű keletkezéstörténeti szempontból első, később nyolcadik fejezete az újságírást és a megbomló újságíró alakját állítja a középpontba (sokatmondó a *Nyugat*ban megjelent szöveg eredeti, 1925-ös címe: *Újságíró*),²⁷ az igazmondás földjén, vagyis a „becsületes város”-ban (*Negyedik fejezet*) a *Hazugság*, az *Önérdék*, a *Gyáva Utonálló* és a *Bérenc* című lapokat ismerhetjük meg, ahogy az özvegy, akit Esti később megverni „kénytelen”, (*Tizenharmadik fejezet*) maga is egy újságosbódét vett.²⁸ Ezek a példák végső soron a szöveg-előállítás, az írott szöveg és a szövegelosztás dimenzióinak nem kevés iróniával megjelenített történetei is.

Kosztolányinak az Anyakönyvi Hivatal által rögzített „szakmájára”, habár azt az irodalmi modernség viszonylatában már a kortársak is konstitutív – vagy helyesebben talán: dekonstitutív – tényezőként ismerték fel, a modernség korszakával foglalkozó irodalom- és könyvtörténetírás igen hosszú ideig mint szükséges, ám a művészetet illetően csupán járulékos rosszra tekintett (pedig az újságírást vagy tággabban a sajtómunkási szerep irodalmi produktivitása, mint a fiatal Kosztolányinál is látható volt, éppúgy igazolható, még hozzá lényegi mozzanatként).²⁹ A sajtó eszerint a modern alkotók és kortársak által is rendre megerősített vélekedés szerint – amelyet illetően vegyük észre: az irodalomtörténet-írás hagyománya egészen a legutóbbi időkig reflektálatlanul követte a modern irodalmi tudat önértelmezési ajánlatát, nem teoretizálva ezt a történeti-kulturális problémát³⁰ – azért cserébe, hogy megmenti az írókat-költőket az éhhaláltól, elvonja az időt és az energiát a rendkívüli művészi teljesítmények létrehozásától. Ugyanakkor arra, hogy a sajtó a modern irodalmi termelés tekintetében vizsgálható és vizsgálandó tényező, már Walter Benjamin rámutatott: „a szerző mint termelő problémájának elemzésekor egészen a

²⁷ Vö. BENGI, „A kompozíció ereje...”, 76.

²⁸ KOSZTOLÁNYI, *Esti Kornél*, 146–173; 90–99; 259–280.

²⁹ Lásd még: BENGI László, *Az irodalom színterei: Irodalom és sajtó összefüggérendszer a 20. század első évtizedeiben* (Budapest: Ráció Kiadó, 2016), 143–171. „Ami az egyik oldalról kényszernek, a megélhetést biztosító robotnak látszik, az másfelől könnyen ösztönző erőnek, az alkotás nyitott, sokszínű és termékeny terepének bizonyulhat.” BENGI, „A kompozíció ereje...”, 77; továbbá: SZILÁGYI Zsófia, *Az éretlen Kosztolányi* (Budapest: Kalligram Kiadó, 2017), 109; illetve SZILÁGYI Zsófia, *Móricz Zsigmond* (Pozsony: Kalligram Kiadó, 2013), 132; valamint: FRIED István, „Író és/vagy újságíró: Magyar írók pályaválasztásai/pályamódosításai”, in PUSZTAI Bertalan, szerk., *Médiумok, történetek, használatok: Ünnepi tanulmánykötet a 60 éves Szajbély Mihály tiszteletére*, 257–264 (Szeged: SZTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 2012), 263–264.

³⁰ Újabb példaként: John NEUBAUER és Mihály SZEGEDY-MASZÁK, „Topographies of Literary Culture in Budapest”, in Marcel CORNIS-POPE and John NEUBAUER, eds., *History of Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries. Vol. II.*, 162–175 (Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2006), 173, <https://doi.org/10.1075/chlel.xx.18neu>.

sajtóig kell visszanyúlni”³¹ A sajtóiparba való integráció a modern irodalmi tudat perspektívájából nem pusztán negatív megítélésű jelenségnek tekinthető, hanem olyan struktúramozzanatnak, amely az irodalmi alkotásra, valamint annak autonómiájára nézvést romboló hatást fejt ki³² „S az Masinában [a Gutenberg-féle nyomdagépből – B. G.] az Poeta feje szétnyomatván és az kipréseltetvén, abból származának vékony bugusok, azaz Lemezek, melyek valának telenyomatva felel vastagh Betűkkel, kit is azon naptul Ujsaghnak azaz Hirlaphnak nevezék.”³³

Az újságírók és általában az újságírás negatív írói megítélésére számtalan példa idézhető. „Az írni tudó mesteremberek”, mint például Mikszáth Kálmán 1907-es Jókai-életrajzában élesen – és Kosztolányi értékelésével egybehangzó módon – megjegyzi: azok a 19. században fellépő irodalmi munkások, „akik írnak ihlet nélkül, komponálás nélkül, írnak a nap minden órájában, amikor kell, írnak mindenről, írnak olyat, amit nem is éreznek, és olyat, amit mások gondoltak ki”³⁴ Máshonnan, de nem más előjellel közelíti meg a kérdést Karinthy Frigyes, aki „Érdekes...” című publicisztikájának tanúsága szerint a sajtó működését és a sajtó diszkurzív szerkezetének erőteljes térnyerését vizsgálva a problémára elsősorban mint médiatörténeti effektusra tekint. Az előbbieket a legalapvetőbbben szervező megkülönböztetés, vagyis az érdekes és az unalmas elkülönítésének logikája, mely Karinthy szerint a szórakoztató-szenzációhajhász tömegsajtó fellépésétől uralja a diszkurzust – a modern kultúrában „a számunkra leglényegesebb szempont”-ként,³⁵ tehát alapmegkülönböztetésként –, az etika, az irodalmi olvasás és a figuralitás ellenében megerősödő és ezeket lényegében kioltó, felülíró modern, matematikai információfogalom mindent átszövő térnyerésében érdekelt. Az érdekes–unalmas ellentétpár mint ilyen, az újságoktól indulva az irodalmi termékeken keresztül az itt kultúraalkotó és -felügyelő funkcióval egyaránt ellátott kritikáig strukturálja a nyugati gondolkodást, a sajtó határtalan diszkurzív hatalmáról tanúságot téve.³⁶

³¹ Walter BENJAMIN, „Az alkotó mint termelő”, ford. PÓR Péter, in Walter BENJAMIN, *Angelus Novus: Értekezések, kísérletek, bírálatok*, vál. RADNÓTI Sándor, 757–780 (Budapest: Magyar Helikon Kiadó, 1980), 765.

³² Sőt, Kosztolányi egy 1920-as levelében a sajtót egyenesen a nyelv „fertőzet”-éért, idegen szavakkal való megfertőződéséért és ebből következő romlásáért teszi felelőssé: KOSZTOLÁNYI Dezső, „Zolnai Gyulának, Budapest, 1920. december”, in KOSZTOLÁNYI Dezső, *Levelek – naplók*, kiad., jegyz. RÉZ Pál, 449–450 (Budapest, Osiris Kiadó, 1996).

³³ KARINTHY Frigyes, „Az Könyvnyomó, az Király, az Poéta, vagyis Ujsaghn-író: Allegorikus történet a XV-ik századból”, in KARINTHY Frigyes, *Görbe tükrök: Karcolatok, humoreszkek*, szerk. UNGVÁRI Tamás, 300–302 (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1975), 302.

³⁴ MIKSZÁTH Kálmán, *Jókai Mór élete és kora* (Budapest: Népszabadság Könyvek, 2007), 225. Lásd ehhez: FRIED, „Író és/vagy újságíró...?”, 259.

³⁵ KARINTHY Frigyes, „Ki kérdezett...?": *Címzavak a Nagy Enciklopédiához* (Budapest: Singer és Wolfner Irodalmi Intézet, 1926), 10.

³⁶ Lásd ehhez részletesebben: BALOGH Gergő, *Karinthy nyelvet ölt: Nyelv, technika és felelősség Karinthy Frigyesnél* (Budapest: Fiatal Írók Szövetsége, 2018), 73–93.

Az újságírás az a közlekedési eszköz, aminek nemcsak fentartója, de létrejöttének feltétele és alapja volt a feltevés, hogy az embereket nemcsak az „érdeklő”, ami közvetlenül összefügg az ő *személyes érdekükkel* (interes), hanem van egy bizonyos fajta kíváncsiság, még nem vonzódás és már nem közöny, bizonyos fajta, főként hozzánk hasonlókkal megesett történetek számára, aminek jellegét a „pletyka” szó fejezi ki legjobban: ez a könnyű híryanag, amivel szemben nem érdemes helyesléssel vagy helytelenítéssel, örömmel vagy felháborodással, részvétellel vagy bosszúérzéssel, hittel vagy tagadással, egyszóval *erkölcsi ítélettel* állást foglalni, nem lévén köze ezekhez a kategóriákhoz, – egy kis könnyű tünődést, pillanatnyi figyelmet érdemelnek, mint a lét, vagy az emberi élet tragédiáját megszakító, színező epizódok. [...] Az első újságok, mikor a tizenharmadik század derekán felbukkannak, nem is egyebek ilyen pletykaszerű mendemondák mulattató röpiratánál, eseményeket közölnek, amiknek jellemzésére nincs külön szó, kölcsönkérnek egy határozatlan megjelölést: és megszületik az „érdekesség” fogalma. [...] Egy kis őszinte megfontolás után nyilvánvaló ugyanis, hogy az újság, az érdekesség szülője és szülöttje, ez az anyaghalmoz, amit *egy hamis optimizmus a jelen történelem-írásának tart*, a világ eseményeinek nem a lényegét, még csak nem is a tartalmát, hanem úgyszólván *csak sorrendjét*, majdnem azt mondhatnám, *statisztikai részét hangsúlyozza*, aminek, az esemény belső tartalmát tekintve, eleven emberek között igazán csak néhány különcködő matematikus, unatkozó bogarász számára lenne értéke, ha nem szoktunk volna hozzá, hogy „érdekes”-nek találjunk mindent, amit az újság annak tálal fel. [...] az „érdekesség” beteges túlburjánzása megfertőzte a kultúra ellenőrző apparátusát: az esztétikai és etikai kritika módszertanát, meggyöngítve a féket, mely hivatva volt formát adni ennek a kultúrának.³⁷

Babits Mihály 1925-ben, az *Új klasszicizmus felé* című esszéjében az írókat egyenesen az újságíróvá válás egy inherens formájától félti:

A művészet különös kompromisszum idő és örökkévalóság között. Még inkább az az irodalom, mely formájában egyúttal *beszéd* is; nemcsak alkot, hanem mond is valamit; s mint minden beszédnek, kérdések és válaszok közé kell iktatódnia. [...] Az írónak választania kell idő és örökkévalóság, korszerű mondanivalók és örök emberi közt: a kompromisszum mindinkább lehetetlen.

³⁷ KARINTHY, „*Ki kérdezett...?*”, 11–12; 14–15; 16.

De ha a korszerűt választja, nincs-e már elveszve? Mert lemond az *alkotásról* a *beszéd* kedvéért: ezáltal újságíróvá lesz, s önkényt adja fel igényeit a Korral szemben, mely úgysem igen hajlandó azokat elismerni.³⁸

Az írói lét Babits esszéjének tanúsága szerint rendkívül törekeny: az, aki íróként azonosítható, az örökkévalóságra emeli a tekintetét, ugyanakkor szükségszerűen mindig az örök és a korszerű között egyensúlyozik. Babits emellett megkülönbözteti egymástól a „beszédet” és az „alkotást”, létrehozva az alkotás és az örökkévalóság, valamint a beszéd és a jelenérvényűség³⁹ egymással szemben álló pólusait. Ez a megkülönböztetés tulajdonképpen az irodalom és az újságírás szembenállásának feleltethető meg, amely *Az írástudók árulásának* perspektívájából a kérdések és a válaszok, továbbá a szemlélődés és a cselekvés differenciáját is modellezi. A beszéd, és ezáltal az újságírás Babits gondolkodásában, noha ahogy a fenti idézetből is kitűnik, teljesen nem szakadhat el az alkotástól, inkább a válasz, mint a kérdés – és ezáltal a szemlélődéssel szemben a cselekvés – pólusán helyezhető el.⁴⁰ Az írótt innen nézve azért fenyegeti minden pillanatban az újságíróvá válás, mert a beszéd, mely az irodalom lényegéhez tartozik, becsempészi a jelenérvényűség vagy másként: a mulandóság, a cselekvés, a válaszok, egyszóval az újságírás dimenzióját az irodalmi alkotásokba. Az újságírás tehát magát az írói autonómiát fenyegeti („s önkényt adja fel igényeit a Korral szemben”), mely az örök irodalmi értékek létesítésének céljában nyilvánul meg. Az autonóm, időtálló irodalom, amely képes szabályozni az újságírás – a mulandóság, a jelen, a „Kor” – korrozív erejét, ennek megfelelően inkább kérdés, mint válasz, inkább szemlélődés, mint cselekvés, és inkább alkotás, mint beszéd, végső soron tehát inkább keletkezés, mint reprezentáció, vagyis inkább folyamat, mint állapot. Az írói lét törekenységét az újságírás exponálja: a Babits által felvázolt összefüggésrendszerben minden író újságíró, hiszen senki nem függetlenítheti magát az irodalom közlő funkciójától, ugyanakkor a jelentős írók ismérvévé éppen az válik, hogy – az olvasást egy dialogikus modell felé elmozdítva – képesek korlátozni ezt az újságírás által megtestesített irodalomellenes tendenciát.

³⁸ BABITS Mihály, „Új klasszicizmus felé: Mai író töprengése valami oltárnál”, in BABITS Mihály, *Esszék, tanulmányok II.*, kiad., utószó, jegyz. BELIA György, 137–140 (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1978), 137.

³⁹ Ezek szembeállításához lásd Charles BAUDELAIRE, „A modern élet festője”, in Charles BAUDELAIRE, *Válogatott művészeti írásai*, ford. CSORBA Géza, 129–164 (Budapest: Képzőművészeti Alap, 1964).

⁴⁰ „A modern újságírás mindjobban fölmenti a tömeget a gondolkozástól, kész gondolatokat szállítva neki, hogy beteljesedjen a munkafelosztás, amely differenciáltabb szervezetekben mind tökéletesebb. Ami a gondolkozásra, ugyanaz vonatkozik az érzésre is, és a tömegek lelki életének minden más »kollektív funkciójára«: mindezekért egyre kizárólagosabban az írástudók felelősek.”; „Az Alkotás örök, a Cselekedet időszzerű.” BABITS Mihály, „Az írástudók árulása”, in BABITS, *Esszék, tanulmányok II.*, 207–234, 210; 226.

Hasonló mintázat kerül előtérbe Thienemann Tivadarnál is. A sajtó irodalomel-
lenessége itt abban a történeti folyamatban érhető tetten, amelynek során az „aktua-
litás követelménye” felszámolja az „autonóm szépirodalmat”:

Az idő-sajtó lassan elszívja a szépirodalom legjobb erejét, hogy ezzel saját
magát gyarapítsa és a maga irodalmát ültesse a klasszicizmus és romantika
helyébe. Az aktualitás követelménye a sajtó birodalmát kivezeti az autonóm
szépirodalom köréből, a klasszikus eszményi Árkádiából vagy a romantikus
elvonat könyvvilágból és közelebb hozza a reális élethez.⁴¹

A szépirodalom pozícióinak modern megingása implicit módon jelöl egy műfajtör-
téneti eltolódást, amelynek során a realizmus a romantikus (és klasszicista) irodalom
fölé kerekedik. Jól látható ugyanis, hogy Thienemann számára a „reális élet” felé való
elmozdulást az aktualitás követelménye vonja magával. A realizmusnak a reális élet
– itt egyértelműen negatív megítélésű⁴² („elszívja a szépirodalom legjobb erejét”) –
reprezentációs formájaként való térnyerése ennyiben tehát egyértelműen a sajtó
számlájára írható („a maga irodalmát ültesse a klasszicizmus és romantika helyébe”):
az irodalom e tendenciája összekapcsolódik a sajtóipar fejlődésével, amely társadal-
mi integrációs ereje révén képes az irodalomtól elcsábítani azokat az alkotókat, akik
a valódi, autonóm szépirodalom fejlődését segíthetnék elő. A sajtó mint az aktualitás
és – az ezzel összefüggő – reális élet emblémája Thienemannnál olyan történeti fejle-
mény tehát, amely a fikció, vagyis „a romantikus elvonat könyvvilág” ellenében jön
létre, és ily módon, önmagát érvényre juttatandó, a fikтивitással mélyen összefüggő
irodalmi autonómia felszámolásában érdekelt.

Móricz Zsigmond, visszatekintve életének és pályájának különböző szakaszaira,
életútjának tényeihez nem egészen ragaszkodva arról ír, hogy az újságírás feladása,
mondhatni az *újság* leválasztása az *írásról*, szükségszerű – sőt, a Gondviselés által
előírányzott – áldozat volt az irodalomért élt élet kizárólagossá emelése felé tartó
úton. Innen nézve nem is annyira az a lényeges, ami valójában történt (vagyis az,
hogy Móricz nem hagyott fel az újságírással, és ami azt illeti, végül az epikai műfa-
jokból való kapitulációja sem valósult meg), hanem az, hogy a szerző miként helye-
zi el – ezek szimbolikus értékkülönbségét létrehozva – az újságírást az íráshoz képest:

Isten nevében kezdem el. Ő vezérelt kegyelmével, vezéreljen tovább e furcsa
esztendőben. / Úgy gondolom, ma vagyok ötödször a válaszüton. / *Első volt*,
mikor nem akartam bemenni az érettségi vizsgára, mert attól féltem, ha bi-
zonyítványom lesz, kénytelen leszek egyetemet is végezni, pályára menni és
állást vállalni – s nem leszek író. Gyula bátyám minden energiáját összeszedte

⁴¹ THIENEMANN Tivadar, *Irodalomtörténeti alapprogramok* (Pécs: Danubia Kiadó, 1931), 185.

⁴² A realizmus fogalmának magyarországi történetéhez lásd HIRTS Sándor, „A realizmus korai magyar
fogalomtörténetéről”, *Irodalomtörténet* 97, 3. sz. (2016): 263–299.

s megmagyarázta, hogy attól még lehetek író, „különbén is annyi tehetséggel, ami neked van, az érettségizettek nyolcvan százaléka lehetne íróvá”. / *Második*, mikor otthagytam a teológiát. *Harmadik*: mikor a hivatalnoki pályát. *Negyedik*: 1909-ben az újságírást. Mind az írásért. *Ötödik* ma: otthagynom az epikát a drámáért.⁴³

Az újságírással való érintkezés a modern irodalmi tudat összefüggésrendszerében nem csupán kikezdi az irodalmi alkotást – ha valaki egyszerre író és újságíró, az az irodalmi művet az újságírással lényegét alkotó sajátos (irodalmi) ürességnek szolgáltatja ki. Az előbbiekből nézve, amennyiben a szerzők, akik egyszerre tagjai az irodalmi intézményrendszernek és a sajtónak, mégis irodalmi művek létrehozását kísérik meg, kiteszik a mű irodalmiságát a sajtó destruktív erejének, felszámolva ezzel a mű esztétikai önolvóságának elvi lehetőségét. E modell egyik eminens példáját nyújtja 1916-ban a magyar kiadási viszonyokra kiválóan rálátó Kner Imre már idézett írása is:

A lap kis részletekben elég jól fizet. És a lapoknak sok emberre van szükségük. Emiatt aztán a könyvek „auflájja” olyan kicsi, hogy nem tudja az író eltartani. Kicsi a publikum könyvfeltevő, vásárló képessége is, aminek okai megint más lapra tartoznak. És ezekből az okokból minden magyar író, egypár hivatalban lévő és egypár nagy színpadi jövedelmű szerző kivételével, újságíró is egyúttal. Ez a helyzet pedig kiöli az írókból a szorgalmat és türelmet, tönkreteszi az idegeket, amelyek egy hosszabb lélegzetű, nagyobb koncepciójú, időt, elmélyedést, tanulmányt igénylő munkához szükséges. Ezért ölti fel irodalmunk az újságírással felületességét. [...] Régi-régi panasz, hogy az írók nem tudják adminisztrálni magukat. Régi baj az, hogy nem lehet várni. A mai pesti élet tempója olyan, hogy az író ki van szolgáltatva napi szükségleteinek. Elkezdi a munkát valamely újságnál, azután a lopott percekben megirt apróságokat elhelyezi valamely olcsó gyűjteményes vállalatnál, összehozva egy kis kötetet, amely abból született, hogy az író önmaga előtt szégyelli a napi robotban való felörlődést. Napról napra élve, kénytelen kiejteni kezéből az anyagi alapot, amelyre könyveit építheti, nincs ideje sem arra, hogy magát a könyvet rendszeresen megcsinálhassa.⁴⁴

Kner leírása elsősorban a modern magyar irodalmi alkotó erős piactudatosságának tényét, valamint e függés eredendően romboló erejét artikulálja. A fenti

⁴³ MÓRICZ Zsigmond, *Naplók: 1926–1929*, szerk., jegyz., előszó Cséve Anna, kiad. Cséve Anna és SZILÁGYI Zsófia Júlia (Budapest: Noran Könyvesház, 2012), 258. Lásd ehhez: SZILÁGYI, *Móricz Zsigmond*, 89.

⁴⁴ KNER Imre, „A magyar könyv jelenéről és jövőjéről”, in KNER Imre, *A könyv művészete: „Egy megírandó, de talán soha meg nem íródó könyv”*, szerk. HAIMAN György, 61–83 (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1972), 63; 79.

részletek szerint a szerző mindenekelőtt azért kénytelen a kapitalista termelés rendjébe integrálódni, feladva a művészet elefántcsonttornyába való bezárkózás elvi (ám ez esetben semmilyen szinten sem valódi) lehetőségét, mert arra külső kényszerek és azokra felelő belső motivációs tényezők egyaránt sarkallják:

1) *Az irodalmi alkotásnak nincs felvevőpiaca.* Csupán könyvek írásából Kner szerint nem lehet megélni, hiszen az alacsony példányszámok és az ezeket a számokat végső soron előidéző alacsony hazai vásárlóerő nem teszi lehetővé a könyvkiadás gazdaságos, a kiadók és a szerzők számára is jövedelmező üzemeltetését.

2) *Az újságírói munka biztonságot kínál, társadalmi integrációs erővel rendelkezik.* Az újságírói szerepvállalás, szemben a kizárólag a magasirodalom megalkotásának szentelt életformával,⁴⁵ viszonylag magas bérezése révén nagy fokú cselekvési autonómiát kínál fel a társadalmi térben. Ezáltal beteljesíthetőként mutatja fel annak a karrierútnak egy változatát, mely a fővárosba kerüléskor a fiatalok java része előtt lebegett. Az újságírás által tehát beláthatóbb távolságba kerül a gyorsan elérni vágyott hírnév, az ezzel szerencsés esetben együtt járó egzisztenciális autonómia, valamint a fővárosi polgári életformába való belépés, továbbá az abban való berendezkedés hosszabb távú lehetősége. *Az újságírás felemészti az író idejét és „anyagát”.* Mivel az újságírás rendkívül nagy időbefektetéssel jár, mellette nem juthat elég idő az irodalmi alkotás folyamatára. Ennek mindenekelőtt az az oka, hogy az alkotás alatt Kner nemcsak a lejegyzés eseményét érti, hanem a mű megírására való felkészülés, így a mű világának adekvát kidolgozásához szükséges ismeretek megszerzésének folyamatát is. Ennek értelmében számottevőbb idő hiányában nem készülhet el lezárt, egészszívű műalkotás, csupán kötetbe rendezett torzók, kidolgozatlan munkák láthatnak napvilágot.⁴⁶

3) *Az irodalmi alkotás a szégyen egy formájává válik.* A kötet, amelyben az író „a lopott percekben megírt apróságokat” megjelenteti, eredendő sikerületlensége miatt nem lehet több, mint az írás szégyenének reprezentációja. Ennek a szégyennek kettős struktúrája van, és ily módon mind a szerző személyét, mind az elkészült művet, műveket érinti. A kötet egyfelől annak nyomait viseli magán, hogy szerzője szégyent érez újságírói foglalkozása, annak kötelező terhei miatt, hiszen az újságírás annak emblémája is, hogy a társadalmi biztonság oltárán feladta eredeti célkitűzését, az irodalmi karriert. E szégyen az irodalmi mű létrehozása által nyilvánul meg. Ez adja annak tanújelét, hogy a szerzőnek még mindig vannak irodalmi ambíciói, és azok – mivel immár csakis az újságírástól *ellopott* idő eredményezhet műveket – az újságírói kötelességekhez képest elsőbbséget élveznek. Az újságírás

⁴⁵ „A toll munkásainak életszínvonala Magyarországon mindig eléggé alacsony és eléggé ingadozó volt. Alapítványunk, egy évtizedesnél nem sokkal hosszabb működése alatt, az írói nyomornak már nem egy hullámát látta, és iparkodott eszközeihez képest enyhíteni.” BABITS Mihály, „[Beszéde a Baumgarten-díjak kiosztásakor] [1940]”, in BABITS, *Esszék, tanulmányok II.*, 691–692, 692.

⁴⁶ Ez a mintázat már a 19. század közepén feltűnt: T. SZABÓ Levente, „Az irodalmi határidő megjelenése és a modern időbeliség új tapasztalata Gyulai Pálnál és kortársainál”, in BERSZÁN István, GÁBOR Csilla és BALOGH F. András, szerk., *Újrateremtett világok: Írások Cs. Gyimesi Éva emlékére*, 243–253 (Budapest–Kolozsvár: Argumentum Kiadó, 2011), 252.

ennek értelmében minden pillanatában megalkuvás (művészi kiteljesedés versus társadalmi biztonság), amelyet a szégyen aurája övez. Másfelől a mű kidolgozatlan-sága, esztétikai hiányosságai, „felületessége” felett érzett szégyen maga is legalább ilyen lényeges, mivel ez utóbbi az ilyesfajta irodalmi alkotást végső soron a tehetség kompromittációjának vagy eltékozlásának folyamataként teszi hozzáférhetővé, és ekként az irodalom, a tiszta művészet szférája ellen elkövetett bűnként prezentálja. Ez a bűn szégyennel telíti az alkotást és annak termékét is. A szégyen e kettős struktúrája amilyen romboló erejű, a fentiek értelmében nagyobb, a sajtóiparon kívülről érkező bevételi források (hivatali állás, színpadi siker) hiányában, épp annyira elkerülhetetlen.

A kapitalista termelési rend által létesített strukturális kényszerek („A mai pesti élet tempója olyan, hogy az író ki van szolgáltatva napi szükségleteinek”), valamint az azokkal egy időben ható, általa felkínált egzisztenciális előnyök (lásd fentebb) együttese az újságírói feladatok elvégzését és az irodalmi alkotás megírását a csereérték ökonómiájának összefüggésrendszere felől teszi hozzáférhetővé. Ahogy látható volt azonban, a cserében részt vevő tényezők szimbolikus értékkülönbsége miatt ezeknek a folyamatoknak a rendszeréhez Knernél a szégyen struktúramozzánata társul. A szégyen mint ilyen az irodalmi termelés állandó kísérőjelenségévé lesz, és a – fentiek tanúsága szerint a termelés logikájához eredendően hozzátartozó – piaci kizsákmányolás trópusaként válik olvashatóvá. Az irodalmi alkotás árucikk mivoltában, melynek intézményesítése és jogi védelme Toldy Ferenc 1838/1840-es implicit szerzőmodelljének még legfontosabb elemei közé tartozik,⁴⁷ Kner perspektívájából 1916-ban többé nem tekinthető pozitív jelenségnek, hiszen a kortárs kulturális piac strukturális deficitje, vagyis az egyszerű tény, mely szerint a piac képtelen eltartani ennyi író, ahelyett hogy kiteljesítené a nemzeti irodalom kibontakozásának lehetőségeit, inkább hátráltatja, sőt az írás és a szégyen összekapcsolása által jelentős mértékben, ráadásul több szinten (egzisztenciális, esztétikai) erodálja azt.

Az írás és újságírás viszonya ezáltal egy tágabb összefüggésrendszerbe ágyazódik, amelyben az igencsak komoly eredményeket felmutatni képes 19. századi magyarországi társadalmi modernizáció (a nemzet felemelkedésének technikai-gazdasági lehetőségfeltétele), valamint az irodalmi termelés (a nemzet felemelkedésének kulturális lehetőségfeltétele) között feszültség keletkezik. Az irodalom modern autonómiaigénye – mely a Kner által tárgyaltak szintjén tulajdonképp nem jelentene többet, mint a mű esztétikai önidentikusságát, teljes értékű műként való érzékelhetőségét – ekként a piaci lehetőségek radikális megváltozása vagy a gazdasági csereérték logikájának megtörése által tűnik biztosíthatónak.

Ahhoz, hogy az írás és az újságírás inherens, az írói szubjektumot mélyen meghatározó konfliktusát tisztábban láthassunk, a fentebbiek mellé érdemes még egy perspektívát illeszteni. Schöpflin Aladár, aki 1937-ben megjelent irodalomtörténe-

⁴⁷ Lásd BALOGH, „A modern magyar szerző előállítás”, 179.

tében elsőként szentelt szisztematikus vizsgálatot az induló modern magyar irodalom társadalmi-kulturális beágyazottságának, és aki több ponton is hasonló álláspontra helyezkedik, mint Kner, a sajtóipar térnyerését, valamint – ezzel összefüggő módon – az újságíró írók 19. század közepi fellépését egyenesen az irodalmi tér általa azonosított kettéválásával kapcsolja össze:

A gyorsan fellendülő napisajtó körül tollforgatók serege gyülekezett, nyugtalan, kevésbé fegyelmezett emberek, új benyomásokra fogékonyak, felületesebbek, de fürgébbek, individualisták és a toll iránti felelősséget kevésbé érzők. Más embertípushoz tartoztak, mint Arany, Gyulai és körük. [N]em közhivatalokban kerestek megélhetést, hanem szaporodó szerkesztőségekben, azzal az igénnyel léptek fel, hogy a tolluk tartsa el őket. Míg Aranyék az Akadémiát, az egyetemet, a Kisfaludy Társaságot s az irodalom többi hivatalosan elismert szerveit szállották meg, ők a szabad írói foglalkozást tekintették íróhoz méltónak. [...] Az újságírónak a polgári társadalom részéről akkor még annyi becsülete sem volt, mint ma [...]. [...] Ez a nemzedék csakugyan csökkent intenzitású volt elődjéhez képest. Nem volt a tagjai között, aki megütötte volna az ő [Gyulai Pál – B. G.] legmagasabbra tűzött mértékeit. Ezenkívül pedig erősen mutatkozott benne a napról-napra jobban harapózó journalismus hatása. Költők, elbeszélők a napisajtó igényeihez alkalmazkodtak, mert innen várhatták a megélhetést. Ennek elkerülhetetlen következménye volt az irodalom belső fegyelmének meglazulása, a művészet formai részének több-kevesebb elhanyagolása, az írói felelősségérzet csökkenése s a túlgyors munkával járó felületeskedés, tartalomban és stílusban egyaránt.⁴⁸

A magyar irodalom Schöpflin által megragadott kettéválása mindenekelőtt intézmény- és nemzedéktörténeti karakterrel bír. Eszerint amíg az Arany János és Gyulai Pál nevével fémjelzett generáció és a Schöpflinnél velük azonosított konzervatív irodalmi és kritikai szemléleti beállítottság az irodalom kialakulófélben lévő intézményrendszeréhez kapcsolódott, addig az utánuk következő, a könyvben arctalan-alaktalannak mutatott nemzedék – mely Schöpflin szerint „művészi értéket, maradandó értékűt nem sokat hozott létre”⁴⁹ – a sajtóiparban találta meg számításait. Arany és Gyulai nemzedéke számára, mely a pályája csúcsán a polgári intézményrendszer nyújtotta egzisztenciális biztonság és társadalmi presztízs felől közelített az irodalmi alkotáshoz, még elképzelhetetlennek látszott az írói professzionalizáció azon szintje, melyre a náluk fiatalabbak a fentiek tanúsága szerint magától értetődő módon törekedtek.

⁴⁸ SCHÖPFLIN Aladár, *A magyar irodalom története a XX. században* (Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1937), 22–23; 28. Lásd ehhez még: SCHÖPFLIN Aladár, „A magyar író”, in SCHÖPFLIN Aladár, *Válogatott tanulmányok*, 41–48. (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1967).

⁴⁹ SCHÖPFLIN, *A magyar irodalom története...*, 29.

Ez utóbbi nemzedék,⁵⁰ ellentétben a Kner által leírtakkal, Schöpflinnél nem a kapitalista termelési rend strukturális kényszerei, hanem irodalomszemlélete miatt tagozódott be a sajtóiparba (még ha a zsurnalizmus természetesen Schöpflinnél is rendelkezik gazdasági vonatkozással: ilyen az írói munkavégzés sebességének elkerülhetetlen megnövekedése).⁵¹ Igen sarkosan fogalmazva akár azt is lehetne mondani, hogy szemben a Kner-féle leírással, Schöpflinnél az írók e nemzedéke számára egyenesen lényegtelennek tűnik a „mit írni” kérdése, hiszen perspektívájukból az egyetlen lényeges szempontot az írásgyakorlat iránti elköteleződés jelenti, mely felől mind az irodalmi alkotás, mind pedig az újságírás csupán ugyanazon tevékenység különböző megnyilvánulási formája lehet. Az írás mindennapos gyakorlata iránt feltétlenül elköteleződő szerző innen nézve nem azáltal biztosítja írói és irodalmi autonómiájának lehetőségét, hogy a sajtó és az irodalom differenciáját hangsúlyozza, hanem azáltal, hogy az irodalom hivatalos, valamint tágabb értelemben: a polgári társadalom intézményrendszerétől vett távolság, egyfajta társadalmon kívüliség felől határozza meg magát. A – legalább ideológiai szinten bemutatott – társadalmon kívülre helyezkedés azonban nem csak a sajtómunkások részéről önmagukkal szemben támasztott elvárás: a 19. század közepi polgári társadalom maga sem fogadja el a sajtómunkát mint saját szabályokkal bíró, legitim, megbecsülésre érdemes hivatást („Az újságírónak a polgári társadalom részéről akkor még annyi becsülete sem volt, mint ma.”).

A Schöpflin által megragadott diszpozíció tehát nem az írás és az újságírás érték-alapú vagy pragmatikus elhatárolását alapul véve szerveződik, aminek következményeként a két típusú szövegalkotási eljárás produktumai között kontamináció, átjárhatóság figyelhető meg. Noha ez a kontamináció igen hasonló szerkezetet mutat ahhoz, ami Knernél volt látható („felületesség”/„felületeskedés”, a mű formai-tartalmi autonómiájának sérülése), Schöpflinnél magában foglalja az írói felelősségvállalás kérdésének explicit aspektusát is. Az irodalommal szemben elkövetett bűnt Schöpflin irodalomtörténetében nem a szegény trópusa nyilvánítja meg, hanem

⁵⁰ A nemzedéki elkülönülés Schöpflinnél rendkívül fontos szerepet játszik: *uo.*, 5–7.

⁵¹ Ezért is írhatja Rákai Orsolya Schöpflinről szóló könyvében, hogy „a sajtó révén kerül olyan új gazdasági környezetbe az irodalom, amely a korábbiakhoz viszonyítva jóval nagyobb függetlenséget tesz számára lehetővé.” RÁKAI Orsolya, *A teljes zenekar: Schöpflin Aladár és a társadalmi modernség irodalmi jelentősége* (Budapest: EditioPrinceps Kiadó, 2013), 40. Ezzel szemben a kialakuló modern magyar sajtósintér, miközben elősegítette a társadalmi mobilitást azáltal, hogy alacsonyabbra szállította az irodalmi nyilvánosságba való belépés küszöbét (a rendi nyilvánosságból a polgárba való átmenet során) – megélhetést kínálva a viszonylag szegényebb (nem földbirtokosi/főnemesi) sorból származó írójelöltek számára, és így bizonyos mértékig emancipálva az írói szerepkört –, a korábbiak helyett más kényszereket létesített. Ezek a kényszerek nem szüntették meg az irodalmi tér gazdasági vonatkozásait, tehát nem szabadították fel azt ennek kötelmei alól (még viszonylagosan sem beszélhetünk erről). Az írás és újságírás összekapcsolódása átstrukturálta ugyan a szerzők gazdasági diszpozícióját, eltérő perspektívába helyezve a szerzői függetlenség kérdését (lásd fentebb: egzisztenciális/esztétikai), ám ahogy korábban kiemelttem, Magyarországon ez a folyamat a potenciális szerzők körének kiszélesedését, valamint e szerzők autonómiájának és szabadságfokának csökkenését egyaránt jelentette.

épp a szégyen hiánya. Ennek legfőbb okaként a felelősségvállalás nem kifejezetten erős jelenlétét azonosítja, melyet az általa leírt nemzedék egyik meghatározó jellemzőjeként ragad meg („a toll iránti felelősséget kevésbé érzők”, „az írói felelősségérzet csökkenése”).

A „journalismus”, mely a szóban forgó nemzedék tagjainak írásművészetét meghatározza, ugyanis épp abban áll, hogy a szerzők már eleve a gyors visszacsatolást lehetővé tévő időszaki sajtó fogyasztóinak elvárási horizontjához alkalmazkodva alkotják meg műveiket (például ezzel vádolta 1931-ben emlékezetes módon József Attila a széles körű közönségsikert maga mögött tudó Mécs Lászlót),⁵² az irodalmi igényű nyelvi megformáltságot a gyors közönségsiker, és ami legalább ilyen fontos, a stabil foglalkoztatottság oltárán feláldozva⁵³ (Habermas ezt a struktúrát azonosítja a „tömegkultúra” alapjaként).⁵⁴ Miközben így tesznek, az előbbi áldozathozatalnak tulajdonképp nincsenek tudatában, hiszen a valódi megalkuvást perspektívájukból nem az irodalmi és sajtókódok keveredése, az irodalmi műnek a sajtóműfajok felé való elmozdulása, hanem a polgári intézményrendszerbe való betagozódás, „a szabad írói foglalkozás” feladása jelenti. Ez az oka annak, hogy írói tevékenységük Schöpflin értékelése szerint nem eredményezett jelentős alkotásokat: leírásában az újságíró írók a Kner-féle szégyenhez hasonló reflexiós alakzat hiányában nem lehetnek képesek saját tevékenységük korrekciójára, vagyis a közönségigénytől való részleges elfordulásra és az irodalom immanens szempontjainak előtérbe állítására.⁵⁵ Ennek az esztétikai jellegű korrekciónak a történeti lehetőségét – mely korrekció, mint látható volt, maga az irodalom modern médiuma, valamint e közvetítőmédium eredendően ökonómiai, a kapitalista termelés logikájában gyökerező karaktere miatt válik szükségszerűvé, és amelyet csakis az írók felelősségvállalásának ismételt felszínre kerülése helyezhet kilátásba – Schöpflinnél a *Nyugat*, valamint a körülötte

⁵² „Mécs László a tömegek költője. Tehát tömegek olvassák a napilapot, mert a napilap M. László verseit hozza. Bizonyos fokig megfordítva is áll ez. A napilap – hasonló révén – már M. László előtt is tömeglap volt. Azaz: M. László verseit a napilap hozza, mert M. László tömegköltő. Mert a tömeg azt a költőt ajnározza, akit az ő lapja üt énekessé. M. László azt írja, amit a napilap kíván, a napilap meg azután áhitozik, amit M. László ír. A tömeg pedig azt olvassa, amit a napilap kíván és M. László ír, – viszont a napilap azt kívánja és M. László azt írja, amit a tömeg olvas. Ime valami, ami három személyben egy. Nem is tudni, hogy ki írja ezeket a verseket, M. László-e, a napilap-e, avagy a szóban forgó tömeg.” JÓZSEF Attila, „Mécs László költészete”, in JÓZSEF Attila, *Összes tanulmánya és cikke: 1930–1937*, 2 köt., szerk. TVERDOTA György és VERES András, kiad. SÁRKÖZI Éva, 1:323–326 (Budapest: József Attila Társaság–L'Harmattan Kiadó, 2018), 323.

⁵³ Lásd ehhez még: SCHÖPFLIN Aladár, „Az új magyar irodalom: Ady Endre és Móricz Zsigmond”, in SCHÖPFLIN, *Válogatott tanulmányok*, 69–99, 73.

⁵⁴ Vö. Jürgen HABERMAS, *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása: Vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban*, ford. ENDREFFY Zoltán és GLAVINA Zsuzsanna (Budapest Századvég Kiadó–Gondolat Kiadó, 1993), 246–247.

⁵⁵ Ez tehát aligha a sajtó „ünneplése”, mint ahogy Széchenyi Ágnes értelmezi: SZÉCHENYI Ágnes, „Konzervatív kritika, fejlődő irodalom: Schöpflin Aladár és Horváth János kapcsolata”, *Alföld* 63, 7. sz. (2012): 74–85, 79.

szerveződő modern irodalmi mozgalom teljesíti ki⁵⁶ (ugyanakkor, és ezt érdemes szem előtt tartani, mint Hatvany megjegyzi: „Nincs ember, aki a *Nyugat*-nak és a *Nyugat*-ból éljen”).⁵⁷ A *Nyugat* ekként nemcsak az időszakai sajtóval, hanem az irodalom hivatalos, polgári intézményrendszerével is szemben találja magát, egyfajta kettős kivülség pozíciójában.

Ahogy Kner, úgy Schöpflin példája is arra mutathat rá, hogy bár a kisebb-nagyobb mértékű alkalmazkodás elkerülhetetlenségének ténye felett nem volt lehetséges szemet hunyni – hiszen az nem kevesebbként, mint az irodalmi alkotás professzionalizációja során kialakuló keretrendszer egyik pilléréként értelmezhető –, az irodalmi termelés modern piacgazdasági diszpozíciójával való kritikai-esztétikai szembeszégülés vagy az annak való ilyen típusú, bizonyos mértékű ellenállás a modern irodalmi tudat működését illetően meghatározó jelentőségű. A magyar irodalmi modernség és társadalmi modernitás irodalom- és sajtótörténeti vetületének korábban már említett konfliktusát ugyanakkor épp az eredményezi, hogy a szerzők egy meghatározó hányada – vagyis a számottevőbb vagyonnal nem rendelkezők, a módos pártfogó(k) és intézményi juttatások híján lévő alkotók csoportja – egzisztenciális és társadalmi kötöttségei miatt *egymagában* nem lehet képes ilyesfajta ellenállást kifejezni. A kritikai-esztétikai intervenció – melyet a magyar irodalmi modernség különböző hullámai mind megkíséreltek végrehajtani, ám más és más formában képzeltek el – terhe éppen ezért az alkotói csoportokra és mozgalmakra, valamint az ezek számára fórumot, megjelenési felületet biztosító folyóiratok szintjére helyeződik át. A magyar irodalmi térben a mozgalmak és folyóiratok ezzel az irodalmi hatóerővel bíró „társadalmi cselekvés”⁵⁸ elsődleges formáiként és közvetítőmédiamaiként válnak azonosíthatóvá.⁵⁹

⁵⁶ Vö. SCHÖPFLIN, *A magyar irodalom története...*, 102–103; 120–121.

⁵⁷ HATVANY Lajos, „Ady Endrének, Budapest, 1911. február”, in HATVANY Lajos *Levelei*, vál., kiad. HATVANY Lajosné és ROZSICS István, 81–82 (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985), 81. „A *Nyugat* fizet 10.– koronát versért. S hosszabb prózáért 50-kort.” HATVANY Lajos „Oláh Gábornak, Budapest, 1909. január 16 után” in HATVANY, *Levelei*, 275–276.

⁵⁸ „A társadalmi cselekvés (beleértve valaminek az elmulasztását vagy eltűrését is) igazodhat mások múltbeli, jelenlegi, vagy a jövőben várható viselkedéséhez (korábbi támadások megbosszulása, jelenlegi támadások elhárítása, védelmi rendszabályok a jövőben várható támadások esetére). A »mások« lehetnek egyes emberek és ismert személyek, de lehetnek meghatározatlanul sokan, és teljesen ismeretlenek is [...]. Nem mindenfajta emberi érintkezés társadalmi jellegű. Társadalmi jellegű érintkezéstről csak akkor beszélhetünk, ha a saját viselkedés értelme szerint mások viselkedéséhez igazodik. Két kérékpáros összeütközése például ugyanúgy pusztán csak esemény, mint egy természeti történés. Ám az az igyekezetük, hogy kikerüljék egymást, továbbá az összeütközést követő szitkozódás, verekedés vagy békés megbeszélés már mind nagyon is »társadalmi cselekvés.«” Max WEBER, *Gazdaság és társadalom: A megértő szociológia alapvonalai 1. Szociális kategóriáiban*, ford. ERDÉLYI Ágnes (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987), 51–52.

⁵⁹ A *Nyugat* kapcsán lásd ehhez még: SZÉNÁSI Zoltán, *Néma várostrom: Népmemzeti tradicionalizmus és konzervatív kritika a magyar irodalmi modernség kontextusában 1920 előtt* (Budapest: Universitas Kiadó, 2018), 85.

Műhely

Az itt következő hat tanulmány alapját *A történetiség kérdései a bölcsészet- és a társadalomtudományokban* című konferencián elhangzott előadások képezik. A konferencia, pontosabban szimpózium ötletét az MTA I. Osztályának (Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya) elnöke és elnökhelyettese – Kertész András és S. Varga Pál – vetette fel 2021 tavaszán. Az esemény szervezésére Bényei Tamást kérték meg, aki – mivel az interdiszciplináris esemény koncepciója túlmutatott az I. Osztály által képviselt tudományterületeken – bevonta a szervezésbe az MTA II. Osztályát (Filozófiai és Történettudományok Osztálya). Innen Gyáni Gábor vállalkozott rá, hogy a szimpózium társszervezője legyen. Az eseményre 2021. november 21-én került sor az MTA székházában – a járványhelyzet miatt hibrid formában. (Az elhangzott előadásokat itt lehet megnézni, hozzáférés: 2022.06.03, <https://www.youtube.com/watch?v=VEt131n2rA8>.) S. Varga Pál vitaindítója után tíz tudományterületről tizenegy előadás hangzott el. Ezek közül – az előadók egyikének, Kappanyos Andrásnak a felvetése nyomán – hat előadás javított, szerkesztett változata olvasható a *Literatura* jelen számában. A társadalomtudományi témájú tanulmányok – Báti Anikó néprajztudós, Békés Veronika tudománytörténész, Erdélyi Gabriella történész, Hunyady György pszichológus és Tóth Valéria nyelvész előadásának szerkesztett változatai – S. Varga Pál vitaindítójával együtt a *Magyar Tudomány* egyik következő számában olvashatók.

(Bényei Tamás – Gyáni Gábor)